

– Hakemli Makale –

BLAISE PASCAL'IN İMANIN RASYONELLİĞİNE DAİR DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Abdullah BASMACI

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Din Felsefesi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
basmaci195@hotmail.com

Ömer Faruk ERDEM

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
omferdem@hotmail.com

Öz

Blaise Pascal 17.yy'da yaşamış ünlü bir Fransız düşünür ve bilim adamı olarak bilinmektedir. Pascal üzerine yapılan çalışmaların bir kısmında akılcı bir filozof bir kısmında ise fideist bir filozof olduğuna dair düşünceler öne sürülmektedir. Bir suje-obje ilişkisi olan iman konusundaki düşünceleri üzerinde yeterince durulduğu takdirde onun bir fideist mi yoksa akılcı mı olduğu konusuna açıklık getirilebilir.

Pascal, iman, inanç ve akıl kavramlarını ayrı ayrı ele almakta ve her birinin içerik ve fonksiyonunu ayrı değerlendirmektedir. Bu bağlamda onun imandan, inançtan ve akıldan bahsederken neleri kastettiği önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin akıl denildiğinde Pascal için sadece tek bir akıl türü anlaşılmamakta matematiksel akıl, sezgisel akıl, bilimsel akıl, doğal akıl, sahil akıl gibi farklı tasnifler karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada din felsefesinin problemlerinden biri olan akıl-iman ilişkisi Pascal'ın düşünceleri kapsamında ele alınarak analiz edilmeye çalışılacak ve Pascal hakkında ortaya çıkan birbirinden tamamen farklı görüşlerin sebep oldukları kafa karışıklıklarına bir çözüm aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pascal, akıl, iman, din felsefesi, bahis delili, akıl-iman ilişkisi.

AN ANALYSIS ON BLAISE PASCAL'S OPINIONS ON THE RATIONALITY OF FAITH

Blaise Pascal is known as a famous French thinker and scientist who lived in the 17th century. Some of the studies conducted on Pascal suggest that he is a rational

philosopher and in some others as a fideist philosopher. If his views on faith, a subject-object relationship, can be sufficiently reviewed, it can be clarified whether he is a fideist or a rationalist.

Pascal considers the concepts of faith, belief and reason separately and evaluates the content and function of each one separately. In this context, what he means when he speaks of faith, faith, and intellect is an important issue. For example, when he speaks of reason, Pascal does not understand only one kind of mind, but different classifications such as mathematical, intuitive, scientific, natural and correct reason/reasoning.

In this study, one of the problems of philosophy of religion, the relationship between reason and faith will be analyzed within the context of Pascal's thoughts and a solution will be sought for the confusions caused by different views about Pascal's position.

Keywords: Pascal, reason, faith, philosophy of religion, betting evidence, relationship between reason and faith

Bir suje-obje ilişkisinde inanan şuurlu bir varlık ile inanılan ancak tecrübeye konu olamayan en üstün otorite, güç ve hâkimiyet arasında bulunan ilişki îman olarak tanımlanabilir. Ancak îman denildiğinde körü körüne bir kabulden bahsetmek mümkün değildir. Buradaki suje-obje ilişkisi bir şekilde akılla ilişki halindedir. Bu sebeple de îmanın rasyonelliği problemi din felsefesinin önemli konularından biri olmuştur.

1.Îman-Rasyonellik Problemine Genel Bir Bakış

Îman nedir? İnanç nedir? Akıl nedir? Bunların birbirleriyle nasıl bir ilişkisi vardır? Bu ilişkiden kaynaklı îman nasıl bir rasyonelleşme sürecinden geçmiştir? Blaise Pascal'ın düşüncesinde öncelikle bu soruların ortaya çıkarmış olduğu problemlerin diğer bilgi türleri ile ilişkisine bakılmalıdır.

Ruh ve beden gibi iki farklı yönü bulunan insanoğlu, hem fiziksel hem de metafiziksel özelliklere sahip olması sebebiyle sürekli olarak bu iki dünya bilgisine dair merak içinde olmuş ve bu merakı sonucu ortaya çıkan sorulara cevap bulmaya çalışmıştır. Herakleitos'tan, Parmenides'e, Platon'dan Thomas Aquinas'a kadar insanoğlu bir görüngüler ve hakikatler dünyasının varlığına inanmış ve bu dünyalara dair bilgilerin nasıl elde edileceği ile ilgili düşünceler öne sürmüşlerdir. Düşünürlerin bir kısmı metafizik aleme dair düşüncelerin ancak akılla bilinebileceğini savunurken diğer bir kısmı da ancak fizik dünyanın dışından gelen bilgiyle, vahiyle veya sezgiyle metafizik dünyanın anlaşılabilirliğini savunmuşlardır. Peki, akıl ile bilme veya îman ile anlama nasıl mümkün olacaktır? İmanın akıl ile nasıl bir ilişkisi vardır? Görüşleri üzerinde duracağımız düşünürümüzün Hristiyan olması sebebiyle Hristiyanlığın bu konudaki düşüncelerine bakıldığında iki farklı görüşün ortaya çıktığı söylenebilir.

1. Roma Katoliklerinin görüşü

2. Modern Protestanlığın görüşü

İlk görüşe göre îman (faith), Tanrı hakkındaki belirli önermelerin aklî bir kabulüdür. İkinci görüşe göre ise îman, Tanrıya güven ve bağlılıktır. İmanı, güven ve bağlılık olarak değerlendiren bu yaklaşım, îmana ulaşmada aklın tek başına bir rolünün olmadığını ancak inancın (belief) yardımı ile ulaşabileceğini iddia eder.

Pascal'ın düşünce sisteminde inancı ve îmanı farklı kullanması da bundan dolayıdır. Pascal, "Düşünceler" adlı eserinde inanç (belief) kavramını yirmi beş defa kullanırken, îman (faith) kavramını doksan kere kullanmıştır. İnancı; bir bağlantı, bilgi doğurucu, şüphe uyandırıcı etken olarak ele alırken özneliğini de vurgulamıştır. İmanı ise inancı kapsayan onu aşan bir bilgi türü olarak ele almıştır.¹ "İnanç, hem bilginin hem de îmanın temelini oluşturur... İnanç, ulaşılan bir düşünce derecesinin, bir zihni faaliyet neticesinde ulaşılan hükmün bir sonucudur... İnanç, gerçekte doğru da olabilen, yanlış da olma olasılığı bulunan; doğru görülen ve kesin olmamakla birlikte geçici olarak kabul edilen şeydir"² yani inanç hem bireysel bir yaklaşımın kendinden makul yapısı içerisinde var olabilmekle hem de bilgi ve îmanın temelinde öznel bir görev üstlenmektedir.³

Düşünürlerin îman-akıl problemi ile ilgili tahlilleri göz önünde bulundurulduğunda problemin iki sorun halinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

1. Akıl ile îman hangi anlamda birbirine tezat, hangi anlamda birbiriyle uyumludur? Buna bağlı olarak hangi tür akıl îmana zıtlık oluşturur?

2. Akıl, dini inanç sisteminin geçerliliği konusunda ne kadar/nasıl rol oynar? Yani îman, inancın doğruluğuyla ilgili olarak makul sebeplere dayanmalı veya rasyonel olarak doğrulanmalı mıdır?⁴

Bu iki madde bağlamında Blaise Pascal'da, akıl-îman ilişkisi incelenebilir.

¹ Bk: Blaise Pascal, *Pensées*, Translated: W. F. Trotter, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 2002. s. 18, 39, 40, 90, 141, 157.

² Aliye Çınar, *Felsefeye Giriş Mitolojiden Kuramlara*, Emin Yayınları, Bursa, 2010, s. 157-158.

³ Güzde Aynur Mirza, *Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014, s. 101.

⁴ Tüzer, *Bir Varoluşunun İman Savunusu Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme*, s. 67.

2. Blaise Pascal'da İman ve Rasyonellik

Bahis argümanını öne sürmesi ile bilinen Pascal'ın düşünce yapısı da bahis oynamak gibi risk içermektedir. Pascal'ın fikirlerinde bahislere sıkça yer verdiği rahatlıkla görülebilir.

Bir filozof, bilim adamı ve teolog olarak bilinen Pascal'ın bu üç unvanına bağlı kalarak her konumu için farklı farklı konuştuğu görülmektedir. Bir yerde akıl ve imanı birbirinden ayırırken, bir yerde ikisinin ayrılmaz bir ikili olduğunu dile getirmiştir. Bir yerde akli delillerin bizi Allah'a götürmeyeceğini savunurken başka bir yerde akli delillerin bizi Allah'a götürebileceğini dile getirir. Bazı yazılarında akli, bazılarında imanı yerer. Özellikle "Düşünceler", ve "Taşra Mektupları" adlı kitaplarında bu gibi çelişkileri görmek mümkündür. Bundan dolayı Türkiye'de Pascal üzerine yazılmış çoğu makalede Pascal'ın iman-akıl problemi hakkındaki düşüncelerinin tam ve net bir şekilde ortaya konulmadığı görülmektedir. Yapılan birçok çalışmada Pascal'ın farklı şekillerde anlatılması da buradan kaynaklanmaktadır. Bazıları Pascal'ı tam bir fideist olarak ele alırken bazıları onu ılımlı fideist, bazıları da bir rasyonalist olarak tanımlamışlardır.⁵

Pascal'ın Türkçe'ye tercüme edilmiş tek kitabı olan "Düşünceler"i İ.Z. Eyüboğlu Say Yayınlarından; Metin Karabaşoğlu ise Kaknüs yayınlarından çıkarmıştır. Bu iki çevirmenin kitaba dair önsözleri yukarıda değindiğimiz zıtlığa güzel örneklerdir.⁶ Eyüboğlu Pascal'ı bir rasyonalist-deneyci olarak tanıtırken, Karabaşoğlu Pascal'ı tam bir mistik olarak tanıtmıştır. Her iki çevirmenin de kitabın tamamını çevirmemesi bu kafa karışıklığındaki etkenlerden biri olarak görülebilir.

Düşünceler'in tek tam metin çeviricisi ise Devrim Çetinkasap'tır. Türkiye İş Bankası Yayınları'ndan çıkan bu çeviri, çevirmen Çetinkasap tarafından bir apolojetik (bir şeyin lehinde o şeyi savunmak amaçlı konuşma) kitap olarak okuyuculara sunulmuştur. Çetinkasap'a göre Pascal'ın "düşünceler" kitabı hem rasyonel hem de kuşkucu bir sorgulama yöntemi ile tam bir Hıristiyan savunmasıdır.⁷

⁵ Bk. Osman Murat Deniz, **Akli İman İlişkisi Açısından Fideizm**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009; Hasan Tanrıverdi, **İnancın Rasyonelliği Sorunu**, Ankara, 2012; Zeynep Baktemur, **Dini Epistemolojide İlimli Fideizm**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017; Abdüllatif Tüzer, **Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme**, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

⁶ Bk: Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu ve Pascal, **Düşünceler**, Çev: İ. Z. Eyüboğlu.

⁷ Blaise Pascal, **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. vi.

Bu sorunlar ve zıtlıklar içinde Pascal'da îmanın rasyonelliği konusunu Pascal'ın akıl ile ilgili görüşleri ve îman ile ilgili görüşleri olmak üzere ayrı ayrı ele almak daha uygun olacaktır. Çünkü Pascal'da akıl-îman ilişkisi, Pascal'ın akıl veya îman derken kavramsal olarak neleri kastettiğine dayanır. Bu iki kavramın Pascal felsefesi içindeki yeri ve önemi; akıl-îman ilişkisinin de önemini belirleyecektir. Bu bağlamda Pascal'ın akıl, dolayısıyla rasyonellik dendiğinde neyi anladığı üzerinde durulmalıdır.

2.1. Pascal'da Akıl (Rasyonellik)

Pascal'ın, "Düşünceler" adlı eserinde aklın beş çeşidinden söz ettiği görülmektedir. Bunlar: "Bilimsel Akıl", "Matematiksel Akıl",⁸ "Sezgisel Akıl",⁹ "Doğal Akıl",¹⁰ ve "Sahih Akıl"dır.¹¹ Bu akılların bilgiyi üç kaynaktan aldığını söyleyen Pascal, "Taşra Mektupları" adlı eserinde bu kaynakların "duyular/gözler", "akıl" ve "kalp/îman" olduğunu dile getirir. Duyular, olgular hakkında doğru karar vermemizi sağlarken, akıl, idrak edilebilir ve doğal şeyler hakkında doğru hüküm vermemize yardımcı olmaktadır. Kalp ise, dini hakikatler ve doğaüstü şeyler hakkındaki bilgiye dair hükümlerimize karar vermeyi sağlamaktadır.¹²

Pascal'a göre akıl/akıllar nedir? Aklın bizi ulaştırdığı bilgiler ne ölçüde doğru ve güvenilirlerdir? Bu akıl/akıllar ne türden bilgilerin ortaya çıkmasına imkân vermektedirler?

2.1.1. Matematiksel Akıl: Pascal'ın "Büyük bir prensipler dizisini kavrayabilen" ve "Onları birbirinden ayırabilen" akılı aynı zamanda bize "Aklın sınırlarının genişliğini gösteren matematiksel akıldır." Bu akıl en güvenilir, en doğru bilgiyi verdiği gibi aynı zamanda en doğru ve en güvenilir yöntemi de vermektedir.¹³

Pascal akılı/akılları ayırırken aslında hepsinin kendilerine ait alanlarının ve işleyişlerinin farklı olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda onun en güvenilir bilgiyi verdiğini iddia ettiği matematiksel akıl, sadece kendi alanında en güvenilir bilgiyi verirken, yöntem olarak da kendi alanında en güvenilir yöneme sahiptir.

⁸ Blaise Pascal, **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, s. 3.

⁹ Blaise Pascal, **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, s. 3-4

¹⁰ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, 4. Baskı, Kaknüs Yayınlar, İstanbul, 2003, s. 116, 201.

¹¹ Şahin Efil, "Pascal Epistemolojisinde Akıl", **Marife**, Yıl 9, Güz 2009, Sayı 2, s. 187.

¹² Efil, "Pascal Epistemolojisinde Akıl", s. 186.

¹³ Blaise Pascal, **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, s. 3; Efil, "Pascal Epistemolojisinde Akıl", s. 187.

2.1.2. Sezgisel Akıl: Descartes'ın (1596-1650) rasyonalist felsefesini bırakıp sezgisel felsefesinden kopmadığı ifade edilen Pascal, sezgisel akıl: “şeyleri ani bir aydınlanma sonucunda kavrayan ve keşfeden; düşünme ve bilgi üretme eylemini kalbe doğuran, kalbin düşünmesi veya kalpte düşünme şeklinde doğal bir refleks olarak tanımlar.”¹⁴ Ona göre sezgisel akıl, bilimsel akıl ile çalışır ve bilimsel platformda bilimsel keşiflerin ortaya çıkmasına yarar. Sezgisel aklın merkezi kalptir. Bu yüzden akıl kalbin bazı sebeplerini kavramakta aciz kalmaktadır.

Pascal'a göre sezgisel akıl zihinde aniden bir aydınlanmanın oluşumu gibi çalışır. Bir içe doğuş/ilham olarak da tasavvur edilebilir. Tıpkı bir şeyin aniden hatıra gelmesi, bir odanın aniden aydınlanması ve odanın içindekilerin aniden bir anda kavranılması, görünmesi gibi.

2.1.3. Bilimsel akıl: Descartes'ın felsefi düşüncesinde sezgisel akıl ile birlikte çalışan bilimsel akıl, Pascal düşünce sisteminde “Bize olgusal gerçekleri anlamak ve açıklamak”¹⁵ için kullanılan bir akıl olarak sunulur. Doğa bilimleri alanında güvenilir bir akıl olan bu aklın, dini alanı kavrayamayacağına inanılır.

2.1.4. Doğal Akıl: Bu akıl, felsefi akıl olarak da anlaşılabilir. Pascal'ın en çok eleştirdiği akıldır. Filozoflar tarafından kabul görülen saf aklî yöntemin kendisidir. Pascal, sadece bu akla güvenen filozofları şu ifadelerle eleştirmektedir: “Diyorum ki, kalp duyduğu sadakate göre, tabii olarak, külli varlığı da, kendini de sevebilir; bunlardan birine veya ötekine karşı katılaşmak da kendi elindedir. Siz ki, Allah sevgisinden uzaklaşmış, kendi nefsinizin düşkünü olmuşsunuz. Acaba akıl mı size kendinizi sevdiriyor?”¹⁶ Bu sesleniş filozoflara “doğal akıl”ın kişiyi enaniyete götürdüğünü bu yüzden güvenilmemesi gereken bir akıl olduğunu söylemek içindir. Bu noktada Pascal'ın düşüncesine dair bir dipnot düşmekte fayda olacaktır. Çünkü Pascal'ın yaptığı bu eleştiri aklın tamamına değil kişiyi yanlış yönlendiren bir bölümünedir. Pascal'ın, bir başka pasajdaki “Aklın emirleri, herhangi bir efendinin emirlerinden daha çok zorunludur, çünkü efendinin emirlerine uymazsak mutsuz oluruz, fakat aklın emirlerine uymazsak aptal oluruz. Eğer her şeyi aklın eline teslim edecek olursak dinimizin gizemli ve doğaüstü hiçbir gizemi kalmayacak. Şayet aklın ilkelerini ihlal edecek olursak dinimiz saçma

¹⁴ Efil, “Pascal Epistemolojisinde Akıl”, s. 190; Blaise Pascal, **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, s. 3-4.

¹⁵ Blaise Pascal, **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, s. 222-223.

¹⁶ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 116.

ve gülünç olacaktır.”¹⁷ İfadelerinden aslında aklın kendisini değil de belli ilkelerini eleştirdiği görülmektedir.

Bu bağlamla “Pascal’ın doğal akla karşı ortaya koyduğu tepki, daha çok dini kaygı ve hassasiyetten kaynaklanan bir tepkidir”¹⁸ denilebilir. Pascal, bunlara uyulup yaşandıktan sonra mutluluğun kazanılabileceğini söyler. Çünkü ona göre “Mutluluk ne filozofların fikrindedir, ne dışındadır, ne de bizim içimizde: mutluluk Allah’tadır.”¹⁹ Allah’a ulaşmanın yolu ise söz edilen akıl/akılların kurallarını ihlal etmeden hepsinin ortak gayreti iledir.

2.1.5. Sahih Akıl: Pascal’a göre bu akıl “En hızlı ve en derin bir biçimde prensiplerden sonuçlara giden bir akıldır”²⁰ akıl-îman ilişkisi bu aklın açılımındadır. Din akla aykırı değil bilakis saygı ve hürmete layıktır.

Pascal, bu akılların “birine sahip olmadan diğerine sahip olmak mümkündür” ve “bir akıl geniş ve zayıf olduğu gibi, güçlü ve dar da olabilir” diyerek bir insanın bu akılların tümünü kendinde barındırabileceğini işaret ettiği gibi sadece bir kaçını veya sadece birini de taşıyabileceğini ifade etmektedir.²¹

Pascal, filozofları bu akıllardan sadece birini (doğal akli) kendilerinde barındırdıkları için eleştirmektedir. Onun filozoflara yönelttiği tüm eleştirilerinin özel sebebinin bu olduğu söylenilebilir. Lakin tüm filozofların aynı olduğunu düşünüp hepsini aynı eleştiriye maruz bırakması da Pascal’ın eleştirilmesi gereken görüşlerindedir. Pascal’a göre tek bir akla güvenilememesinin üç nedeni vardır.

a. Düşüş Öğretisi

Kitab-ı Mukaddes’te yer alan ifadelerden oluşan Hristiyan teolojisine göre ilk insan Hz. Âdem cennette yasak meyveyi yiyerek çiğnememesi gereken ilk kuralı çiğneyip büyük günah işlemiştir. Büyük günaha Hz. Âdem’i teşvik eden Hz. Havva olduğu için her ikisi de aynı suçu işlemiş sayılmıştır. Bu yüzden cennetten kovulmuşlar ve onlardan meydana gelen her çocuk günahkâr olarak dünyaya gelmiştir. Ayrıca bu günah, mükemmel olan insanı mükemmellikten düşürmüş ve eksik kılmıştır. Pascal, bu düşüş öğretisine

¹⁷ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 201.

¹⁸ Efil, “Pascal Epistemolojisinde Akıl”, s. 193.

¹⁹ Pascal, **Düşünceler**, Çev: İ. Z. Eyuboğlu, s. 37.

²⁰ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 143.

²¹ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 143.

dayanarak, eksik kılınmış insan aklına tam olarak güvenilmemesi gerektiğini düşünür.

b. Aklın Kapasitesi ve Sınırlılığı

Her ne kadar “insanlık, hak ve hakikati, Allah’ın varlığı ve birliğini bulma ve anlama yetisinin akla verilmiş olduğu, hususunda ittifak sayılabilecek bir sayıya ulaşmış”²² olsa da Pascal, akla sınır çizerek evrenin kendisini bir nokta gibi yuttuğunu ve kendisinin ise onu kavrayamadığını söylemektedir.²³ Buradan yola çıkarak aklın belli bir kapasiteye sahip olduğunu; sadece saf aklın tek başına her şeyi bilemeyeceğini söyler.

Başka bir yerde ise aslında aklın sınır kabul etmediğini “Kanunlar kimi sınırlar empoze etmeye çalışırlar, ama akıl onu kaldırmaz.”²⁴ Sözleriyle ifade ederken bir çelişkiye düşmekten ziyade “Aklın değeri, önemi ilime bağlıdır”²⁵ şeklinde ifadeleriyle konuya açıklık getirmekte ve aklın sınırlarının bilgiyle bağlantılı olabileceğini, bilgisiz alanın akıl için sınır olabileceğini anlatmaktadır.

c. Dış ve İç Etkenler

Pascal’ın akla güvenmemesinin bir başka sebebi ise insanın kendi içinde ve dışında yaşadığı sorunlardır. Çünkü kişinin bedeni üstünde etkisinin maksimum olduğu bu kuvvetler, kişinin işleyeceği hataların en saçma sebebi olabilmektedir. Pascal’a göre aklın eksikliğini gösteren bir başka delil, insanın duyguları ve aklı arasındaki savaştan doğabilecek sorunlardır.²⁶ Yine başka bir yerde aklın yanılabilmesini şöyle dile getirir: “Aklın ne derece tefessüh ettiği farklı ve aşırı adetlerin sayısında görülebilir.”²⁷

Pascal’a göre; aklın bizi inanmaya sevk ediyor olmasına rağmen inanmamamızın sebebi ihtiraslarımızdır. Öyleyse, Allah’ın varlığı hakkındaki delillerin sayısını çoğaltmakla değil, ihtiraslarımızın sayısını azaltmakla îman ve itikad sahibi olunabilir.²⁸ Akla güvenilmemesi gerektiğinin bir başka sebebi de irade ile bir olmamasından kaynaklanır. İrade değişik vecheler arasında bir tercihte bulunur. Böylelikle akli kendisinin tercih etmediği bir vechenin

²² Erdem, **Problematik olarak Din-Felsefe Münasebeti**, s. 38.

²³ Kemal Özmen, “Pascal’daki Montaigne”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık 1993 cilt 10, Sayı 2, s. 25.

²⁴ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 153.

²⁵ Naim Şahin, **Bir Bilgi Kaynağı Olarak Kur’an’da Akıl**, 1. Basım, Adal Ofset, Konya, 2010, s. 80.

²⁶ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 85.

²⁷ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 166.

²⁸ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 113.

niteliklerini ele almaktan vazgeçirir. Bu yüzden, iradeyle birlikte yürümeyi sürdüren akıl, irade tarafından tercih edilen vecheye bakar vaziyette kalır ve dolayısı ile o vechede gördüğüne göre hükmeder.²⁹

Pascal'a göre sebepler yalnızca akıl tarafından algılanabilir olduğu için³⁰ metafizik alan akıl tarafından algılanmaz. Metafizik alanın algılanmaması ise bir eksiklik olarak değil tüm akıl/akılların birlikte hareket etmemesinden kaynaklanan bir durumdur. Pascal, bütün büyüklüğümüz düşüncemizden ibarettir derken de bu birlikteliği kastetmektedir.

Bunun için onun felsefesi sadece gönül işi değildir, onun dini de sadece îmanî olmayıp aklın süzgecinden süzölmüş, eleştirel ilkelerin denetimi altına sokulmuş bir özelliktedir.³¹

2.2. Pascal'da İnanç ve İman

Etimolojik olarak güvenmek ve samimiyetle inanmak anlamlarına gelen îman, Pascal'ın düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle son zamanlarında hayatında daha ayrı bir önem taşıyan îman, onun Hz.İsa'ya samimiyetle bağlılığının göstergesidir. Pascal, bu bağlılığın "Akıl, Alışkanlık, İlham"³² olmak üzere üç yolunun olduğunu vurgular.

Ona göre bu üç yoldan sadece akli rehber edinenler îman olmadan kendilerini bulmakta mutsuz olanlardır. Bu kişiler Allah'ın onların dünyasını aydınlatmadığını gösterirler; fakat diğerleri, bize onları körleştiren bir Allah'ın var olduğunu gösterirler.³³ Bu bağlamda "Sadece Akla sahip olan Hıristiyanlık, sezgisiz insanları, gerçek çocukları kabul etmez; bu aksine onun geleneği ve akli dışlaması değildir; fakat zihnini kanıtlara açması gerekir, gelenekle onu doğrulaması gerekir; fakat tam teslimiyetle kendisini, gerçek ve emniyetli sonuca tek ulaştırabilen sezgilere açar."³⁴

Pascal'ın inançsız insana sunduğu bu ürkütücü tablo, ilginçtir. Çünkü insanın tüm acizliğinin, küçüklüğünün, değerinin inanca bağlı olarak değiştiğini dile getirmektedir. Bu dile getiriş insanın aklına din duygusu ve inanma hissi fitridir³⁵ söylemini getirirse de inancın ve îmanın birbirinden farklı

²⁹ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 153.

³⁰ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 159.

³¹ Pascal, **Düşünceler**, Çev: İ. Z. Eyuboğlu, s. 10.

³² Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 216.

³³ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 164.

³⁴ Bayraktar, **Pascal Oyunu**, s. 89.

³⁵ Erdem, **Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti**, s. 38.

olmasından dolayı îmanın bizim elimizde olan bizim bulacağımız bir şey olmadığını; fakat inancın îmanı bulmak için akla bir köprü oluşturabileceğini söyler.

Îman Allah'ın bir ihsanıdır. Onu aklın bir ihsanı olarak tarif ettiğinizi tahayyül etmeyin. Diğer dinler îmanları hakkında bunu söylemiyorlar. Onlar îmana giden bir yol olarak, akıldan başka hiçbir şey sunmadılar ve yine da akıl insanın îmana erişmesine öncülük etmez.³⁶

Pascal'ın îmanı bu şekilde akıl dışı göstermesi Allah'ın istediğine îmanı vereceğini istemediğine ise vermeyeceğini gösterir. Bunun böyle olması ise kişinin yaptığı fiilleri, özgür iradesi, tanrının sıfatları meselesi vb. problemleri ortaya çıkarır. Zaten îmanın rasyonelleştirilmesi çabasının arka planının geneli bu problemleri çözmek için verilen bir uğraş değil midir?

Pascal, îmanı sosyolojik hayatta da önemli bir özellik olarak görüp, îmanın inançla kuvvetlenmemesinden kaynaklanabilecek sorunlara dair endişelerini şöyle dile getirir: "Îmansız bir insan, hükmetmek istediği dünyanın ekonomisini hangi temele dayandıracak? Birilerinin kaprislerine mi? Ne büyük keşmekeş!"³⁷ İnsanın îmansızının çok tehlikeli olduğunu gösteren bu pasaj bize şöyle bir öğütte bulunur. "Zevk peşinde koştuğunuz bir hayattan vazgeçerseniz, hemen îman sahibi olursunuz."³⁸

Bilindiği gibi insanda din duygusu ve inanma hissi fitridir³⁹ Pascal bu söyleme katıldığı halde îmanı saf akılsız ele almayarak, akılı da saf îmansız düşünemeyerek felsefesini oluşturur. Çünkü onun için îman-akıl birlikteliği önemlidir. O halde Pascal'da îman-akıl ilişkisinde durum ne olmalıdır?

2.3. Pascal'da Îman ve Rasyonellik İlişkisi

Rasyonel îman ne demektir? Îman ve rasyonellik arasındaki ilişki nedir? Rasyonellik nedir? gibi sorular düşünüldüğünde aklını kullananlar için, bir olasılık da olsa îman akıllıca bir iştir. Çünkü Pascal'a göre akıl îman etmeye yatkındır.⁴⁰

Îman-akıl ilişkisi, yani îmanın rasyonelliği antikçağ Yunan filozoflarından günümüz Doğu ve Batı felsefi düşüncesine kadar orijinleri yönüyle tartışma konusu olmuş ve birbirinden farklı tanımların ortaya

³⁶ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 162.

³⁷ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 34.

³⁸ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 216.

³⁹ Erdem, **Problematik olarak Din-Felsefe Münasebeti**, s. 38.

⁴⁰ Bayraktar, **Pascal Oyunu**, s. 98.

çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde Radikal Fideizm, Şüpheci Fideizm, Wittgensteinci Fideizm olarak tanımlanan bu görüşler Hıristiyanlığın bu pozisyonu tersine çevirmesiyle İlimli Fideizm kavramını da türetmiştir. Böylece günümüzde İman-akıl ilişkisi dört farklı şekilde incelenebilmektedir.

İmana dair Katı Akılcılık ve Fideizm biçiminde çift kutuplu bir ayrımı yeterli bir yaklaşım olarak görmeyenler ikisi arasında vaatkar olan orta bir zemin oluşturmaya çalışmışlardır. Bu orta zemin çeşitli kesimler tarafından “Eleştirel Akılcılık”, “İlimli Akılcılık” veya “Eleştirel Diyalog” gibi tanımlamalarla farklı biçimlerde isimlendirilmiştir. Bu görüş, ne tam katı akılcılık kurallarını benimser ne de katı fideizmin kurallarına bağlıdır.⁴¹

İlimli Fideizm: Kesin nihai hakikatlere ulaşmada İmanın akıldan önce geldiğini, fakat aklın da bu aşamada atıl kalmadığını savunan görüştür. Fideizmin tam karşıtı olarak bilinen bu görüş akıl ve İmanı iki kognitif güç olarak ayıran Thomizm ve Descartes’e karşı Augustinus ve Pascal gibi akıl ve İmanın, felsefe ve teolojinin şümüllü ve tam bir birliğini savunur.⁴²

İlimli fideizm İmanla akılı karşı karşıya getirmez ve akla, inanç yoluyla kabul edilecek durumda olanı formüle etmek, açıklığa kavuşturmak ya da aydınlatmak görevi yükler.⁴³

Pascal’da İman ile akıl arasında bu bağlamda doğrudan değil dolaylı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak bu aklımıza Pascal’ın dini epistemolojisinde aklın hiç mi etkisi ve rolü yoktur? sorusunu getirmemelidir. Elbette ki, vardır. İlimli fideizm, özü itibari ile “akıl ile İman arasında dengeli bir ilişkinin varlığı esasına dayanmaktadır. “Din, dıştan gelen bir akıl; akıl da insanın içinde bulunan içten gelen bir dindir.”⁴⁴ Buna benzer bir şekilde Kur’an da duyularla akılı birbirine pek sıkı bağlamıştır. “Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler bu yüzden akledemezler.”⁴⁵ Denilerek duyusu olmayanın düşünemeyeceği ifade edilmiştir.

Pascal’a göre Tanrı’nın varlığını ve mahiyetini bilemememizin bir başka sebebi, Tanrı’nın zaman ve mekânla sınırlı olmamasından kaynaklanmaktadır. Peki, İman bu zaman ve mekândan nasıl sıyrılıyor da

⁴¹ Bk. Ferit Uslu, “İman, Akıl ve Bilgi İlişkisi”, *Din Felsefesi*, Ed.Recep Kılıç&M.Sait Reçber, Grafiker Yay., Ankara, 2014, s.31-56.

⁴² Tüzer, *Bir Varoluşçunun İman Savunusu Pascal’da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme*, s. 28.

⁴³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003, s.157.

⁴⁴ Şahin, *Bir Bilgi Kaynağı Olarak Kur’an’da Akıl*, s.57.

⁴⁵ Bakara, 2/18.

akıldan farklı olarak Tanrı'yı bilmeye muktedir oluyor?⁴⁶ İşte bu soruya antikçağ yunan filozoflarından beri birçok cevap verilmiş ama hiçbir zaman tek doğru cevap budur denilememiştir. Zaten Pascal'ın "bahis" delilinde dahi îmanı bir bilgi olarak tanıtmaya denemesine girişmesinin sebebi bu değil midir?⁴⁷ îman delilden farklıdır. Delil insanîdir; îman ise Allah'ın bir ihsanı. Allah'ın çoğunlukla delili bir alet olarak kullanan kalbimize yerleştirdiği îman, işte budur. îman iştirmek ile gelir. Fakat bu îman kalplerdedir ve "biliyorum" değil, "inanıyorum" dedirir.⁴⁸ Böylece insanlar Allah'ın varlığını ve birliğini bilmekle sorumlu oldukları halde O'nun zatını bilmekten sorumlu değildirler.⁴⁹ Tam bir özgür irade alanı olarak görülen bu söylemlerin aslında içinde gizli bir paradoksu da taşıdığı unutulmamalıdır. Madem ki Allah îmanı dilediğine veriyor o zaman bizim özgür irademiz ve seçimimiz nerede kalıyor? Böyle bir durumda kul, yaratıcının kendisine vermediğini nasıl alabilir ve yaptıklarından sorumlu tutulabilir?

Tüm bunlara rağmen Pascal'ın duyu ve akla tam teslimiyetle güvenmiyor olmasının⁵⁰ sebepleri vardır. Kendisi bu sebeplere çok takılmasa da îman ve akli birleştirme çabasına girişenler felsefe tarihi boyunca sorun olarak bilinen bu tartışmanın sebeplerini irdelemişlerdir. Düşünce tarihinde bir problem olarak ele alınan akıl ve îmanı birleştirme çabasına girişmenin Hıristiyan dünyasında iki nedeni vardır.

1. İmanın objesine yani Tanrı'ya dair varlık ve içerik paradokslarının giderilmesi.

a. Teslis: üçe çıkarma, üçleme... Hıristiyan dininde, Tanrı'nın üç unsurdan oluştuğuna, Baba, oğul ve kutsal ruhun özdeş olduğuna inanılmasıdır. Bu inanışa göre birin üçlemesi akla uydurulmaya çalışılmış, böylece îmanın rasyonelleşmesi denemesine girişilmiştir.

b. Tanrının İsa'da kendini göstermesi: metafizik bir varlık olan Tanrı'nın nasıl olur da kendini fiziki bir bedende gösterdiğine dair düşünceyi aklıleştirme amacı da bir diğer neden olarak sayılabilir.

2. Ampirik veya metafizik delillere dayanarak dini inanç sistemini rasyonelleştirme çabası⁵¹ ise dini öğretiyen inanlar için bir gerekliliktir. İnançın

⁴⁶ Tüzer, *Bir Varoluşunun İman Savunusu Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme*, s.29.

⁴⁷ Tüzer, *Bir Varoluşunun İman Savunusu Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme*, s. 59.

⁴⁸ Pascal, *Düşünceler*, Çev: Metin Karabaşoğlu, s.18.

⁴⁹ Şahin, *Bir Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an'da Akıl*, s. 67

⁵⁰ Bayraktar, *Pascal Oyunu*, s. 58.

⁵¹ Tüzer, *Bir Varoluşunun İman Savunusu Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme*, s. 33.

günlük hayata yansıyan yönlerini somutlaştırma/fizik dünyada karşılık bulma gibi araçlarla akla/mantığa yakınlaştırma ihtiyacı vardır. Uygun benzetme ve te'villerle en saçma inanç bile bu şekilde birlikte yaşanılabilir hale gelir.

Aklın değeri ve önemi ilme bağlıdır.⁵² İlmin erişemediği şeyler olduğu için aklın da bilemeyeceği konular olacaktır. Aklın bilemeyeceği konular olarak; ruhun mahiyeti, kıyamet saati ve ahiret hayatı, kaza ve kader, hazreti Musa ve Hızır yolculuğu ve diğer tüm mucizeler sayılabilir. Tüm bu bilinmezliklere “Vahiy bilgisinin kaynağının kesin olarak Allah olduğu bilindiği halde, sezgi, îman ve inanç yoluyla elde edilen bilginin kaynağının ne olduğunun tam olarak bilinmemesi”⁵³ neden olmaktadır. İlahi vahiy/mucize ile buna karşılık gelmesi beklenen insani, inanç/itkad/sezginin aynı düzlemde olmaması, kaynakların farklı olması dolayısıyladır. Bu noktada îmanı aklîleştirme bir çıkış yolu olarak görülebilir.

Pascal'ın akla güvenmemesi veya îman ile akıl ilişkisinin farklılığına dair söylemleri, felsefi bir bütün olarak incelendiğinde hiçbir tarafın –ne aklın ne îmanın- tam olarak reddine rastlanmamaktadır. Ona göre îman bir yerden sonra aklileşir. Akıl da bir yerden sonra îmana zemin hazırlar. Bu nedenle Pascal'ı “İmanı anlamakta akla hiç şans tanımamıştır”⁵⁴ veya tam katı akılcı veya mutlak îmancı gibi kategorilere indirgemek uygun görünmemektedir. Onun ifadelerinden çıkarılabilecek düşünce daha çok akıl-îman birlikteliği ve ikisinin uygun dozdaki dengesi biçiminde olabilir.

Bu nedenle diyebiliriz ki, Pascal îmana mutlak rasyonellik atfetmemiştir. Bununla beraber belirgin bir şekilde îmanı rasyonelleştirme çabasında bulunduğu da inkâr edilemez. Bu da demektir ki ne îman; ne de akıl tek başına her şeyi bilme gücüne sahip değildir. Ancak birlikte hareket etmeleri onlara her şeyi bilme/kavrama olanağı verir.

Pascal'ın îmanı rasyonelleştirme çabasına girdiği bir başka yer de bahis delilidir. Peki, bahis delili nedir? Ortaya atılmasının sebebi nedir? İmanın rasyonelleştirilmesinde nasıl bir etkisi vardır?

Bahis Delili: Pascal, bu delille, irade ve alışkanlığa dayalı bir inanç teorisi geliştirmek istemiştir. Onun bu delili ortaya atmasının asıl amacı kişide bir inanç isteği uyandırmak, daha sonra da bu inancın temelini oluşturacak argüman ve yöntemler konusunda yol göstermektir.

⁵² Şahin, *Bir Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an'da Akıl*, s. 80.

⁵³ Erdem, *Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, s. 72.

⁵⁴ Erdem, *Problematik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, s. 73.

Sayıların kesinliklerinden bir sonuca varamayan büyük matematikçi ve fizikçi Pascal, Düşünceler (Pensees) adı altında toplanan notlarında Tanrı'nın büyüklüğünü belirtmek için insan'ın küçüklüğünü anlatmaya çalışmaktadır. Hangi yöne dönse karşılaştığı sonsuzluk, yücelik onu korkutmaktadır.

Bu sonsuzluğun içinde insanın değeri nedir? Her şey bir hiçlikten çıkıp sonsuzluğa doğru sürüklenmektedir. Eşyanın ne ilk nedenini ne de son ereğini tanıyamamak umutsuzluğu içinde ancak gelip geçici birtakım belirtileri seyretmekten başka ne yapabilir insan? Bu akıl durdurucu akışı kovalamaya kimin gücü yetebilir? Öyleyse haddimizi bilelim.

Aklımızı yitirten bu sonsuzluk Tanrı gücünün en büyük niteliğidir. Pascal, insanın ancak bir şeyi: "Yakında öleceğini" bildiğini ifade etmektedir. İnsan bundan başka hiçbir şeyi kesinlikle bilemez. Ölüme karşı gözleri kapamaya çalışmak neye yarar, gerçek şu ki, ister açıklayalım ister açıklamayalım, bu ölüm hepimizi korkutmaktadır.

Şu halde Tanrı'ya inanarak bu korkudan kurtulmak daha karlı değil mi? Tutun ki bir kumar oynuyorsunuz, ya yazı atacaksınız ya tura. İkisinden birini seçmek zorundasınız. Tanrı'nın yokluğunu seçerseniz bir iki geçici mutluluk elde edebilirsiniz ama ömrünüz de ölüm korkusu içinde kıvrınmakla geçer. Tanrı'nın varlığını seçmek her bakımdan daha yararlıdır, çıkarınızı düşününüz. Pascal bu düşüncesiyle bir çeşit faydacılık, pragmacılık yapmaktadır. John Stuart Mill (1806-1873)'den önce faydalıdan yana olmak gerektiğini, William James (1842-1910)'den önce pratik işe yararlığı savunmaktadır.

Bu yüzden Pascal'ın "Bahis Delili", Allah'ın var olduğuna dair delil ortaya koymak için değildir. Daha çok Allah'ı varmış gibi düşünmenin/inanmanın veya en azından buna göre davranmanın neden iyi, arzu edilir, akıllıca veya sağduyulu olduğuyla ilgili sebepler ortaya koymak için tertip edilmiştir.

Allah ya vardır ya da yoktur. Acaba hangi görüşe meyledeceğiz? Akıl bu meseleyi karara bağlayamaz. Sonsuz kaos bizi ayırır. Bu sonsuz mesafenin en sonunda neticesi yazı veya tura olacak bir şans oyunu oynanıyor. Nasıl bahse gireceksiniz? Akıl size bunlardan birisini tercih ettiremez, akıl hangi şıkkın yanlış olduğunu ispat edemez.⁵⁵

⁵⁵ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 150.

Allah'ın varlığı veya yokluğu meselesinde aklın eksikliğini dile getiren bu pasaj yapılacak seçimin bir bahis olacağını yani kesinliğinin bilinemeyeceğini bundan mütevellit bize dayatılan bu seçimde hangi tarafı seçeceğimize dair sorular yöneltiyor. Bu soruların paralelinde Pascal söylemlerine şöyle devam eder:

Allah'ın var olduğunu tura dememize bağlı olarak kazancımızı ve kaybımızı tartalım. İki durumu belirleyelim: eğer kazanırsan her şeyi kazanacaksın, şayet kaybedersen hiçbir şey kaybetmeyeceksin. Hiç tereddüt etmeyin o zaman; Allah'ın var olduğuna bahse girin.⁵⁶

Bahis oyununda yapacağımız seçimden kârlı çıkmak için her iki durum/seçeneği ve sonuçlarını tartışıp ölçmemiz gerektiğinden söz eden bu pasaj, kârlı olarak düşünülen tarafın tereddütsüz seçilmesini öğütler. Eğer böyle bir durumla karşılaştığımız halde yani kazançlı durumu gördüğümüz halde kumar oynamaya devam ediyorsak Pascal'a göre:

Akıl sizi inanmaya sevk ettiği halde yine de inanmadığınıza göre, inanmıyor olmanız, ihtiraslarınızdan dolaydır. O zaman kendini, Allah'ın varlığı ile ilgili deliller toplayarak değil fakat ihtiraslarını azaltarak ikna etme hususunda yoğunlaştır. İmanı bulmak istiyorsun fakat yolu bilmiyorsun. İnançsızlık hastalığından kurtulmak istiyor ve bunun devasını arıyorsun: bir zamanlar senin gibi eli kolu bağlı olan ve şimdi sahip oldukları her şey pahasına bahse girenlerden öğren. Bunlar, takip etmek istediğin yolu bilen, kurtulmak istediğin elemenden kurtulmuş olan insanlardır: onların takip etmeye başladığı yolu takip edin. Onlar kutsal suyu içerek, ayinlere katılarak vb. sanki inanıyorlarmış gibi davrandılar. Bu sizi oldukça doğal olarak inançlı kılacak ve sizi daha halim selim yapacaktır.⁵⁷

Pascal burada inancın îmana ulaşmak için kullanılmış bir yol olduğunu ve bunu deneyimleyenlerden öğrenmek gerektiğini, aksi takdirde îman için başka bir yolumuzun olmadığını söylemektedir.

İman Allah'ın bir ihsanıdır. Onu aklın bir ihsanı olarak tarif ettiğinizi tahayyül etmeyin. Diğer dinler îmanları hakkında bunu söylemiyorlar. Onlar

⁵⁶ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 151.

⁵⁷ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 151.

îmana giden bir yol olarak, akıldan başka hiçbir şey sunmadılar ve yine da akıl insanın îmana erişmesine öncülük etmez.⁵⁸

Eğer Pascal'ın dediği gibi îman/inanma Allah'ın insanlara bir lütfu ise bahis analogisiyle insanlara anlatmak istediğinin ne değeri var? Madem ki lütuf Allah'tan o zaman inançlıyı ve inançsız da O lütfetmiş olmuyor mu? O'nun lütfuna karşı gelmek ne haddimize! Denilebilir ve itirazda bulunulabilir.

Sonuç olarak Pascal'ın bahis delili pek çok açıdan eleştirilmekle birlikte îman-akıl ilişkisi bakımından incelenmeye değerdir.⁵⁹ Çünkü Pascal'ın etkilendikleri etkiledikleri ve aldığı tüm eleştiriler bu delilin akıl yürütmesinden kaynaklıdır. Aynı delilin bir başka biçimi W.James tarafından "inanma arzusu"⁶⁰ kavramıyla ifade edilmektedir. Bu tip delillendirmelerle insanların inanmayan biriyle inanan biri olması elbette beklenemez. Ancak bu tip bir delil ortaya koymak da katı bir fideistin takinamayacağı bir tutumdur. Bu delilden beklenen elde hiçbir veri olmasa bile inanmak veya inanmamak gibi zorunlu bir tercih durumunda kalındığında inanmanın daha rasyonel bir tutum olduğunu ortaya koymaktır. Nitekim (dini sebepler dışarıda tutulduğu takdirde) on milyon lira ödüllü bir piyangoya bir lira vererek %50 şansı olan birinin bu bahse girmemesi rasyonel bir durum olarak algılanamaz.

SONUÇ

Pascal ömrünün son on yılına kadar pozitivist-rasyonalist bir bilim insanıyken yaşadığı dini tecrübe sonucunda ömrünün son altı yılında fikirlerinde değişimler görülmüştür. O, yaşadığı bu dini tecrübeden dolayı ortaçağın mistik bilgisi gibi görülebilir, ancak insan aklını (sahih akı) bütün inanışların, düşüncelerin biricik yargılayıcı yetisi olarak görmesi onu ortaçağın üstüne taşımış matematiksel bir inanca yöneltmiştir.

Böylelikle "Pascal'ın felsefi epistemolojisinde akıl ve duyuların, dini epistemolojisinde ise kalbin son derece önemli bir yeri ve vardır. Ona göre "İman ve akıl, teoloji ve felsefe iç içedir. Aslında insan inanırken

⁵⁸ Pascal, **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, s. 162.

⁵⁹ Richard Dawkins, **Tanrı Yanılgısı**, Çev: Melisa Miller ve Barbaros Efe Güner, 14. Baskı, Kuzey Yayınları, İstanbul, 2006, s. 106-107.

⁶⁰ William James, **Selected Papers on Philosophy**, Toronto, 1947, s. 100-121; William James, **The Will to Believe and Other Essays In Populer Philosophy**, New York, 1912, s. 1-31.

düşünmekte ve düşünüyorken de inanmaktadır. Ona göre akıl olmaksızın iman, iman olmaksızın aklın yaptıkları anlaşılmaz.

Pascal, doğruluğa ve bilimsel gerçeklere imanla, içe doğuşla, bilimsel sezgi ile varılabileceğini söylerken ne aklı devre dışı bırakmış, ne de bütün sorunların dinden kaynaklandığını, dinle çözülebileceğini savunmaktadır. Onun benimsediği sezgi felsefe- matematik bağlamında olup salt duygusal bir eylem olarak görülmemelidir.

Pascal, Tanrı'nın bizim tecrübe alanımızda olmaması sebebiyle, O'nu kanıtlayan deliller olarak sunulan tüm delillerin yetersiz kalacağı düşüncesindedir. Ancak burada "yetersiz" ifadesi irdelenmelidir. Deliller Tanrı'ya götürebilir ama hali hazırdaki deliller ispat konusunda "yetersiz" gelmektedir şeklinde bir sonuca da gidilebilir.

Pascal felsefesinde iman-akıl ilişkisi bir terazinin kefelerine benzetilebilir. Nasıl ki kefeler dengede durunca hesap çözülüyor; aynen akıl-iman ilişkisinde de durum böyledir. Bir insanda akıl ve iman dengede olması insanın yaşam sorunlarına dair çözümlerinin daha kolay çözülmesi demektir.

Pascal, imanı rasyonelleştirme denemesinde akıl ile iman, inanç bağı ile birbirine bağlanmasıyla rasyonelleşmenin mümkün olabileceği sonucuna ulaşır. Bu durum ise Pascal'ı teoloji ve felsefe skalasında ılımlı fideizmin savunucusu yapar.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM, Çev: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Temel Neşriyat, İstanbul, 2013.

AKDEMİR, Ferhat; **Alvin Plantinga ve Analitik Din Felsefesi**, Elis Yayınları, Ankara, 2007.

ALTINÖRS, Atakan; "Düşünce İle Dil arasındaki İlişkiye Descartes'ın Yaklaşımı", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2010/1 Sayı: 28, s. 389-401.

ARİSTOTELES, Metafizik, Çev: Ahmet Arslan, Cilt 1, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1985.

_____, **Nikomakhos'a Etik**, Çev: Saffet Babür, Aytaç Yayınevi, Ankara, 1998.

BAKTEMUR, Zeynep; **Dini Epistemolojide İlimli Fideizm**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

BAYRAKTAR, Mehmet; **Pascal Oyunu**, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2013.

CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003.

CHEVALIER, Jacques; **Pascal**, Çev: Mehmet Toprak, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.

ÇINAR, Aliye; **Felsefeye Giriş Mitolojiden Kuramlara**, Emin Yayınları, 1. Baskı, Bursa, 2010.

DAWKINS, Richard; **Tanrı Yanılgısı**, Çev: Melisa Miller ve Barbaros Efe Güner, 14. Baskı, Kuzey Yayınları, İstanbul, 2006.

DENİZ, Osman Murat; **Akıl İman İlişkisi Açısından Fideizm**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

EFİL, Şahin; "Pascal Epistemolojisinde Akıl", **Marife**, Yıl 9, Güz 2009, Sayı 2, s. 185-204.

_____; "Pascal Epistemolojisinde Kalbi Akla Öncelemek", **Hikmet Yurdu**, yıl 3, cilt 3, sayı 6, Temmuz-Aralık, 2010, s. 135-157.

ERDEM, Hüsameddin; **Problematik olarak Din-Felsefe Münasebeti**, 5. Baskı, HÜ-ER Yayınları, Konya, 2015.

FAUCAULT, Michel; **Felsefe Sahnesi Seçme Yazılar**, Çev: Işık Ergüden, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

FLEW, Antony; **Felsefe Sözlüğü**, Çev: Nurşen Özsoy, Yeryüzü Yayınevi, 1. Basım, Ankara, 2005.

JAMES, William; **Selected Papers on Philosophy**, Toronto, 1947.

JAMES, William; **The Will to Believe and Other Essays In Populer Philosophy**, New York, 1912.

LEBCEUF, Mathias; **32 Alıntıda Felsefe Tarihi**, Çev: Alev Er, 1. Baskı, NTV Yayınları, İstanbul 2014.

LEIBNIZ, G. W. ; **İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma**, Çev: Hüseyin Batu, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

MİRZA, Güzde Aynur; **Yeni Dinselleşme Eğilimleri ve Maneviyat Arayışları**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2014.

ÖZDEN, Ömer ve Elmalı, Osman, **Felsefe Tarihi 2. Yeniçağ Felsefesi Tarihi (Metinlerle)**, 2. Baskı, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.

ÖZMEN, Kemal; "Pascal'daki Montaigne", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık, 1993. Cilt 10, Sayı 2, s. 21-44.

PASCAL, Blaise; **Düşünceler**, Çev: Devrim Çetinkasap, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

_____ ; **Düşünceler**, Çev: İ. Z. Eyuboğlu, 5. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

_____ ; **Düşünceler**, Çev: Metin Karabaşoğlu, 4. Baskı, Kaknüs Yayınlar, İstanbul, 2003.

_____ ; **Pensées**, Translated: W. F. Trotter, Christian Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 2002.

ŞAHİN, Naim; **Bir Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an'da Akıl**, 1. Basım, Adal Ofset, Konya, 2010.

TANRIVERDİ, Hasan; **İnancın Rasyonelliği Sorunu**, Ankara, 2012.

TAŞKIN, Ali ve Metin Becermen; **Felsefe Tarihi II. Rönesans Yeniçağ ve XIX yy Felsefesi Tarihi**, 1. Baskı, Sentez Yayınları, Ankara, 2013.

TÜZER, Abdüllatif; **Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme**, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1999.

TÜZER, Abdüllatif; **Bir Varoluşçunun İman Savunusu Pascal'da Fideizm ve Gazali Açısından Bir Değerlendirme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.

USLU, Ferit; "İman, Akıl ve Bilgi İlişkisi", **Din Felsefesi**, Ed.Recep Kılıç&M.Sait Reçber, Grafiker Yay., Ankara, 2014.

WEISCHHEDEL, Wilhelm; Felsefenin Arka Merdiveni, Çev: Sedat Umaran, 7. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2014.